

УДК 339.972

Н. Петренко,аспірант кафедри міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

У розвинутих ринкових економіках, у тому числі державах-членах ЄС, постійно спостерігаються проблеми правового регулювання, зокрема, в аграрному секторі. З моменту свого виникнення аграрна політика ЄС зазнала неабияких змін. Із розвитком людства, впровадженням нових технологій та розширенням ЄС реформи потребували змін доробок та уточнень.

Створення аграрної політики не можна назвати затяжним процесом, вона була встановлена одразу після створення ЄС та замінила суттєві елементи історично сформованих систем аграрної політики в перших шести державах-учасниках ЄС. Наслідком цього став Римський договір 1957 р., за яким було визначено створення єдиної сільськогосподарської політики, незважаючи на те, що вона потребувала багаточисленного доробку, якою вона має бути як у правовому, так і в економічному аспекті. Становлення і розвиток аграрної політики ЄС – це досить складний і об'ємний процес, але він може стати вектором у створенні власної політики як державам-кандидатам, так і сусідам ЄС, яка буде базуватися на планах розвитку і задачах, запропонованих Європою.

Наука у сфері аграрного права ЄС постійно розвивається. Останнім результатом покращення аграрної політики на період із 2014–2020 рр. однозначно можна вважати нову європейську стратегію розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання». Генезис спільної аграрної політики ЄС досліджували такі вчені, як А. Лисситса [1],

Н. Юркенайте [2], О.М. Бородіна [3], О. Масловська [4], О.М. Могильний [5], О.Л. Попова [6].

У статті поставлена мета проаналізувати основні періоди становлення та розвитку спільної аграрної політики ЄС, розглянути основні положення, цілі та сценарії реформ у сфері аграрного сектору на період від створення і до 2020 р., визначити, як змінювалися пріоритети в поставлених задачах задля ефективного розвитку їх реалізації.

Спільна аграрна політика ЄС видозмінювалась щодо умов довілля та ринку впродовж багатьох років. Сучасна аграрна політика ЄС має забезпечувати розвиток сільських районів та підтримувати сільське господарство. З огляду на понад 50-річну історію аграрної політики є доцільним розкласти її на періоди. Періодизація дасть нам змогу ретельно дослідити зміст реформ, їхні спільні риси та відмінності. Зрозуміло, що для поетапного розгляду того, як народжувалася і розвивалася аграрна політика, однієї статті буде замало, але те, що можна зробити, – це визначити ключові політичні умови цілі та зміни, класифікуючи її на періоди.

Отже, критерієм періодизації пропонуються роки становлення та прийняття реформ та період, на який вона поширюється.

Пропонуються наведені нижче періоди становлення спільної аграрної політики ЄС.

1. Виникнення Спільної аграрної політики на період від 1957 до 1972 рр.

Основоположним документом аграрної політики вважають Договір

про заснування Європейського Союзу 1957 р. (Римський договір), в якому йшлося про необхідність врегулювання аграрної політики та підтримки сільськогосподарських товаровиробників [9]. Для того, щоб цілком оцінити наскільки успішне виникнення САП у період між 1957 та 1969 рр., важливо зрозуміти, наскільки слабкою була її база в рамках Угоди про заснування ЄЕС та якими несприятливими були всі прецеденти для сільськогосподарської інтеграції в Європі. Таким чином, ст. 39 виклала низку дуже загальних цілей для САП та не намагалася взагалі пояснити, яким чином можна вирішувати сутнісні протиріччя між «збільшенням індивідуальних заробітків осіб, зайнятих у сільському господарстві», стабілізації ринків, забезпеченням постачання та забезпечення «постачання поставок споживачам за розумними цінами» [7]. Проте цілі, визначені Римським договором у ст. 39 (підвищити продуктивність завдяки технічному прогресу та найкращому використанню факторів виробництва (наприклад, робочої сили), забезпечити справедливий рівень життя сільських громад, зайнятих у сільському господарстві, стабілізувати ринки, забезпечити наявність запасів і справедливі ціни [9]), стали основою для подальших реформ.

У 1962 р. було засновано Європейський фонд скерування та гарантій сільського господарства, метою якого було фінансове забезпечення ринкових режимів аграрної політики. Згодом фонд був розділений на два сегмента. Перший мав здійснювати гарантування, реалізовувати ринкову та цінову підтримку, а управлінський сегмент надавав структурну допомогу.

Меморандум, який стосувався реформування сільського господарства, був направлений до Ради Міністрів 21 грудня 1962 р., автором його був Сичко Маншольт. У ньому було закладено новий фундамент соціальної та структурної політики для сільського господарства ЄС. Серед пропозицій плану Маншольта

була модернізація способів виробництва, метою якої було заохочення майже п'яти мільйонів фермерів відмовитися від землеробства. Така політика дала б змогу перерозподілити землі на користь інших господарств.

Окрім цього, С. Маншольт пропонував річний дохід, який можна порівняти зі всіма іншими працівниками регіону. Окрім заходів щодо професійної підготовки, Маншольт також передбачав програми соціального забезпечення для перепідготовки та дострокового виходу на пенсію. Зрештою, він закликав держави-члени обмежувати пряму допомогу збитковим фермерам [11]. Результатом аграрної політики цього періоду стало зростання цін на європейські сільськогосподарські товари. Норми, які запровадили компенсацію частини вартості сільськогосподарської продукції та систему субсидювання, призвели до утворення надлишків продукції через її надвиробництво. Внаслідок цього запроваджені у 1967 р. системи квот на виробництво певних сільськогосподарських товарів, таких як цукор, тваринних корми і т.д.

2. Подальшим періодом розвитку можна вважати 1972–1992 рр.

Зважаючи на негативну реакцію щодо свого плану реформ, у 1972 р. Маншольт скоротив свій план, на основі якого було прийнято директиви, що стосувалися модернізації сільського господарства, припинення сільськогосподарської діяльності та підготовки фермерів.

Метою першої програми директиви, прийнятої 17 квітня 1972 р., була модернізація фермерських господарств. Відповідно до неї передбачалося введення інвестицій на підтримку перспективних фермерів, які показували високий професійний рівень у введенні сільського господарства та вели стандартний бухгалтерський облік (п. 1 ст. 2) (72/159/ЄЕС) [12].

Схеми раннього виходу на пенсію, за якими було передбачено єдину або щорічну фінансову підтримку фермерам віком від 55 до 65 років, які

вийшли на пенсію та погодилися звільнити сільські угіддя, були закріплені другою програмою директиви 17 квітня 1972 р. (72/160/ЄЕС) [13].

Третя програма стосувалася безпосередньо забезпечення соціально-економічного керівництва й набуття професійних навичок працівниками сільського господарства (72/161/ЄЕС) [14]. Відповідно до ст. 3 поданої Директиви, здійснювалася робота щодо консультування фермерів із питань розвитку їхньої фермерської діяльності, доцільність її продовження зміни чи припинення. Фермерам, які прийняли рішення про продовження своєї роботи у сільськогосподарській сфері, була передбачена допомога в підвищенні кваліфікації.

Отже, основним вектором вищезгаданих програм Директиви 1972 р. можна вважати удосконалення виробничих потужностей ферм, залучення кваліфікованої робочої сили та молоді до розвитку сільського господарства.

28 квітня 1975 р. (75/268/ЄЕС) [15] було прийнято Директиву, яка стосувалася діяльності фермерів у непридатних для ведення сільського господарства районах. Заради збереження сільської місцевості та кількості населення в деяких горбистих, гірських та інших несприятливих регіонах держави-члени можуть впроваджувати норми, які будуть спрямовані на збільшення доходів фермерів на цих територіях.

Як наслідок зростання сільськогосподарської продукції, на самміті, який відбувся у Штутгарті у липні 1983 р., було запропоновано запровадити індивідуальні квоти на молоко, а також податок на виробництво немасляних жирів [16]. Обмеження планували ввести на 5 років до 1989 р.

1988 р. став роком прийняття рішень, що стосувалися майбутнього розвитку аграрної політики. У рамках програми, яка започаткувала структурні зміни в сільському господарстві, спричинена перевиробництвом продукції, нерівномірності асигнування

фермерів, були впроваджені системи регуляторів, метою яких була стабілізація аграрних ринків. Ціни підтримки фермерів пропорційно зменшувались за умови, коли об'єм сільськогосподарського виробництва перевищував «максимально гарантовану кількість».

Впродовж періоду реформ із 1972 по 1992 р. спостерігався значний зріст та розвиток аграрної політики ЄС. Впроваджені зміни стали занадто ефективними, вони призвели до зростання структурного перевиробництва. Заходи, які б мали стабілізувати ринки, не стримали зріст перевиробництва. Продовження фінансування сільського господарства відбувалося пропорційно до обсягу виробленої продукції і тим самим збільшувало її надвиробництво. Крім того, інтенсивність сільськогосподарського виробництва спричинила екологічні наслідки, які призвели до збільшення використання ресурсів води і землі.

3. Наступним етапом реформування САП можна назвати період із 1992 до 1999 рр.

Вважається, що цей період – час реформ МакШеррі. Реформатором було запропоновано низку заходів, пов'язаних із навколишнім середовищем, охороною здоров'я та соціальним благополуччям. Основною метою була зміна підтримки ринку на користь виробників шляхом прямих виплат фермерам за гектар сільськогосподарських земель. Такі міри мали на меті стимулювати виробника раціонально використовувати природні та матеріальні ресурси. Для зернових культур прямі платежі були введені як компенсаційні виплати за скорочення адміністративних цін. Також пропонувалися платежі на одну тварину. Сума виплат була обмежена визначеною максимальною кількістю голів худоби. Прямі виплати стали основним інструментом політики в САП. Доцільно було визначити основні напрями програми реформи МакШеррі:

– відновлення балансу пропозиції та попиту в аграрному секторі;

– зниження цін як передумова до підвищення внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності;

– підтримка багатогранного розвитку сільськогосподарських територій;

– раціональний розподіл фінансової підтримки аграріїв ЄС;

– використання технологій для виробництва сільськогосподарської продукції, які б забезпечували охорону навколишнього середовища.

Під дію реформи потрапило 75% сільськогосподарського виробництва ЄС. Ціни на зернові культури були знижені на 30%, на яловичину – на 15%, на молочні продукти – на 5%. Запроваджено також компенсаційні виплати за виведення земель з обробітку у вигляді премій на гектар, котрі фермери отримували як компенсацію за зниження ціни та за землю, виведену з обробітку. Ці виплати ґрунтувалися на історичній врожайності та встановлених цінах [17].

Завдяки реформі МакШеррі було поставлено акцент на поліпшення сільських угідь та екології. Фермери мали дотримуватися стандартів екології та скоротити виробництво сільськогосподарських товарів. Незважаючи на те, що витрати на аграрну політику зросли завдяки введенню системи прямих платежів, структура фінансової підтримки аграріїв ЄС стала набагато прозорішою.

Спільна аграрна політика цього періоду розвивалася також завдяки таким нормативним актам, як Регламент Ради (ЄЕС) № 2079/92 від 30 червня 1992 р., який передбачав фінансову підтримку фермерам літнього віку після припинення ними своєї діяльності, рекомбінацію сільськогосподарських земель для введення іншого виду господарювання, відмінного від фермерського на непридатних для сільського господарства угіддях [18].

Наступним кроком спільної аграрної політики став «План дій 2000» або «Agenda 2000». Програма була прийнята 26 березня 1999 р. на засідання Ради ЄС у Берліні і розрахована на

шість років (2000–2006 рр.). Обговорення питань, пов'язаних із САП, відбувалося в рамках ширшого розгляду загального бюджету ЄС та в період одразу після приєднання 12 країн Центральної та Східної Європи.

Питання бюджету відігравало ключову роль, особливо в молочному секторі. Реформа порушувала питання обсягу внутрішньої підтримки та експортних субсидій і, крім цього, перехід від цінової підтримки сільської продукції до прямих платежів, а також передбачала модифікацію критеріїв контролю виробництва.

Програма «План дій 2000» мала на меті досить масштабні та рішучі цілі, серед них можна виділити забезпечення справедливого доходу для фермерів, спрощення аграрного законодавства та децентралізації його застосування, поліпшення безпеки харчових продуктів, зміцнення позиції ЄС у СОТ та стабілізації сільськогосподарських витрат.

Задля досягнення поставлених цілей планувалося ввести нові правила, які б змінили організацію ринків зернових культур, молока, яловичини, вина та заходи контролю державами-членами дотримання екологічних стандартів та меж зайнятості при наданні прямої фінансової підтримки фермерам. У молочній та зерновій галузі передбачалося скорочення інтервенційних цін, для виробництва яловичини та телятини інтервенційна ціна залишилась на тому ж рівні, а основна ціна мала зменшитись [19]. Для контролю ринку вина 23 регулятивних положення були об'єднані в єдине, яке закріплювало, в тому числі, заборону на нові насадження до 2010 р.

Правове регулювання реформи забезпечувалося Регламентом ради (ЄС) № 1257/1999 від 17 травня 1999 р. про підтримку розвитку сільських територій коштом Європейського фонду керування та гарантій для сільського господарства (EAGGF) [20] та Регламент Ради (ЄС) № 1259/1999 від 17 травня 1999 р. щодо встановлення спільних правил для схем державної

підтримки в межах спільної аграрної політики [21] та ін.

Реформа «План дій 2000» стала стратегією розвитку аграрного сектору до 2006 р. Було встановлено напрям на вдосконалення спільної аграрної політики.

Можна зробити висновок, що порівняно із законодавством попереднього періоду реформи та нормативні акти 1992–1999 рр. закріплювали норми, які стосувалися малого фермерського бізнесу та їх підтримки. Спільна аграрна політика цього відрізка часу була спрямована на задоволення потреб як фермерів і сільського населення, так і споживачів. Зосереджується увага на доопрацюванні норм законодавства стосовно екологічних стандартів та розвитку сільськогосподарських угідь.

4. Наступним періодом розвитку спільної аграрної політики пропонуються реформи із початку 2003 по 2013 р.

Низка реформ, які були запропонована Францом Фішлером, мали дуже велике значення. Після «Плану дій 2000», ціни на більшість продуктів ЄС перевищували рівень світових цін, а зростання конкурентоспроможності аграріїв не було. Основою реформи було відмежування прямих платежів від виробництва та затвердження аграрного бюджету на 2007–2013 рр. Згідно зі змінами в аграрному законодавстві, з початку 2005 р. аграрії будуть отримувати єдину пряму субсидію залежно не від обсягів виробництва попереднього року, а від площі сільськогосподарських угідь. Також повне надання такої субсидії можливе, лише якщо фермер буде здійснювати свою діяльність згідно з вимогами щодо охорони навколишнього середовища, безпеки харчових продуктів, захисту рослин і стандартів утримання тварин. Реформа на 2007–2013 рр. реалізується через низку взаємопов'язаних механізмів, які можна поділити на дві різні, але взаємопов'язані колони: політику підтримки аграрних ринків і доходів сільськогосподарських виробників

та політику, орієнтовану на розвиток сільської місцевості. Регламент Ради (ЄС) № 1782/2003 від 29 вересня 2003 р. щодо встановлення єдиних правил для програм прямої підтримки фермерів у рамках спільної аграрної політики і щодо впровадження певних схем підтримки фермерів закріпив основні положення нового курсу, наведені вище [22].

З метою забезпечення фінансової дисципліни Регламентом Ради (ЄС) № 1290/2005 від 21 червня 2005 р. було створено два фонди: Європейський фонд гарантій сільському господарству (The European Agricultural Guarantee Fund- EAGF) для надання коштів за першою колоною САП та Європейський фонд сільського розвитку (European Agricultural Fund for Rural Development- EAFRD) для забезпечення заходів у рамках другої колони.

Мета будь-яких реформ ЄС – динамічний розвиток всіх регіонів Європейського Союзу, ведення політики, яка має за основу рівні умови життя. Проте такі чинники, як дисбаланс між розвитком територій та рівнем прибутку громадян, які живуть у місті і на селі, впливають на розвиток економіки ЄС загалом. На початку 2007 р. Європарламент ввів у дію пакет законів, які регулюють питання сільського розвитку на 2007–2013 рр. Головними є рішення уряду про Суспільний стратегічний напрям сільського розвитку (програмний період 2007–2013 рр.) від 20 лютого 2006 р. та урядове регулювання про підтримку сільського розвитку через Європейський фонд сільського розвитку (EAFRD) від 20 вересня 2005 р.

У 2008 р. була прийнята програма «Health Check», її метою було продовження процесу реформ. Регламент Ради (ЄС) № 73/2009 від 19 січня 2009 р. щодо встановлення єдиних правил для схем прямої підтримки для фермерів спростив деякі схеми виплат фермерам. Основними цілями, закріпленими в цій програмі, були: спростити систему виплат фермерам і зробити її

більш ефективною; адаптувати ринкові інструменти з урахуванням поточного процесу глобалізації; включити нові проблеми, такі як зміна клімату, управління водними ресурсами та зростаюче значення біопалива; краще реагувати на наявні виклики (наприклад, збереження біорізноманіття) [23].

Отже, реформа САП 2003 р. посилила тенденції переорієнтації фермерів на ринок, розірвавши зв'язок між субсидіями та виробництвом, а також спрямувала виробництво сільськогосподарської продукції на локальний ринок. Фінансування покривало такі цілі аграрної політики: підвищення конкурентоспроможності сільського господарства і лісництва, охорона довкілля, заходи щодо запобігання змінам клімату, відокремлення прямих платежів від виробництва, модуляція, підвищення вимог до умов господарювання.

4. Наступним періодом можна вважати реформи, які були запроваджені у 2014–2020 рр.

Світова економічна криза негативно вплинула, в тому числі, на аграрну політику ЄС. Через кризу наполовину зменшився потенціал ЄС до зростання. Без прийняття нових програм із реформування САП існувала загроза ще більшого зниження економічного потенціалу ЄС. Публічні дебати щодо реформи розпочалися у 2010 р., після чого було визначено виклики та пріоритети майбутнього аграрної політики ЄС. Прийнята у 2013 р. реформа строком до 2020 р. закріплювала низку положень для успішного розвитку аграрної політики. До основних цілей реформи можна зарахувати:

а) формування економіки ринків і створення нових робочих місць – так званий розумний зріст;

б) доцільне використання природних ресурсів – сталий зріст;

в) всеосяжний зріст – являє собою збільшення зайнятості населення.

Крім цього, є інші задачі, поставлені перед реформою, вони визначені у Повідомленні Європейської Комісії «Європа 2020»: прибуток сільськогосподарського виробництва, спрямо-

ваного на стимулювання економічного зростання і збільшення зайнятості у селі; ефективніші і гнучкі інструменти кризового менеджменту для розв'язання нових економічних проблем; вдосконалення екологічних норм, метою яких є збереження екосистем; додаткове фінансування наукових досліджень та інновацій; забезпечення конкурентоспроможності та відповідності стандартам продуктів харчування; спрощення для молодих фермерів процедури створення господарств; приділення уваги розвитку економічно слабких регіонів [24].

Відповідно до Регламенту (ЄС) № 1307/2013 Європейського Парламенту та Ради від 17 грудня 2013 р. фермери мали змогу скористатися обов'язковими та добровільними схемами виплат.

До схем по виплаті за прості земельні ділянки додаються компенсації молодим фермерам та «зелені виплати», передбачені за діяльність на користь природного середовища та екології. Зважаючи на дослідження європейського досвіду щодо надання прямих виплат, можна прослідкувати тенденцію підвищення ролі екологічних стандартів у процесі здійснення сільськогосподарської діяльності. Багаторічний досвід творення спільної аграрної політики ЄС свідчить про те, що без державної підтримки будь-яка політика не буде ефективною. Введення схеми, результатом якої є припинення прямої залежності між субсидіями та обсягом виробництва, має забезпечити стабільний прибуток фермерам та стабільність європейського сільського господарства.

Із моменту свого заснування спільна аграрна політика мала достатнє фінансування. Незважаючи на те, що витрати на САП впродовж 2014–2020 рр. мають становити майже 363 млрд євро, планувалося скоротити бюджет на аграрну політику у період на 2014–2020 рр. з 39% у 2013 р. до 33% у 2020 р.

1 червня 2018 р. Європейська Комісія представила законодавчі пропозиції

щодо майбутнього спільної аграрної політики на період після 2020 р. Позитивний розвиток сільськогосподарського сектору залежить від готовності протистояти таким чинникам, як зміна клімату, старіння населення тощо. Наступний період реформ буде здійснений у 2021–2027 р., і в ньому планується зменшення фінансування САП на 5%. Політика перекладе акцент із дотримання норм і правил на результати та продуктивність. Країнам ЄС буде надана змога вирішувати самостійно якнайкраще досягти спільних цілей, з огляду на специфічні потреби своїх фермерів і сільських жителів громад. Нова політика стимулюватиме та підтримуватиме ширше використання сучасних технологій та інновацій. Зберігається система стримувань і противаг щодо охорони навколишнього середовища та клімату для контролю виконання зобов'язань як фермерами, так і державами-членами.

Ще задовго до того, як аграрна політика завдяки реформам набула такого розвитку, на початку свого створення її контури були лише туманно визначені Римським договором. За понад 50-річну історію вона стала одним з основних прагнень ЄС. За такий тривалий час можна проаналізувати усі успішні та не досить ефективні реформи. Проблеми правового регулювання аграрної політики в розвинутих ринкових економіках, до яких належать держави-члени Європейського Союзу (ЄС), різноманітні та складні, оскільки завдання забезпечення інтересів суб'єктів господарювання мають розглядатися в рамках ринкової економіки.

За допомогою періодизації можна прослідкувати еволюцію законодавчого регулювання та ефективності реформ в аграрному секторі. На початку створення основними цілями аграрної політики були забезпечення справедливого життя сільських громад, стабілізація ринків та забезпечення наявності запасів. Результатом впровадження такої політики є зростання структурного

перевиробництва, яке спричинило екологічні наслідки через збільшення використання ресурсів землі і води. За останні 20 років аграрна реформа накопичила достатньо досвіду, щоб бути ефективною. Вона постійно змінюється і доповнюється, зважаючи як на чинники ринкової економіки, так і на проблеми навколишнього середовища. Спільна аграрна політика нашого часу розглядається як мультифункціональна політика, яка забезпечує пристосування аграріїв до ринкових умов, гарантує їм справедливий рівень доходів та зосереджує увагу на сільськогосподарській діяльності, яка не завдає шкоди довкіллю.

Ключові слова: аграрна політика ЄС, САП, сільське господарство, реформа, сільський розвиток, дотації фермерам, компенсації, період.

Статтю присвячено дослідженню періодизації аграрної політики ЄС. Визначено основні періоди реформування із моменту створення і до теперішнього часу. Проаналізовано кожен період розвитку аграрної політики ЄС. Обґрунтовано, що цілі із початку створення аграрної політики не зазнали значних трансформацій, в основі їх лежить, насамперед, покращення сільського життя, забезпечення якісними продуктами харчування та покращення екології. Пропорційне і своєчасне регулювання цих питань дає нам змогу зробити висновок про успішне реформування спільної аграрної політики ЄС.

Статья посвящена исследованию периодизации аграрной политики ЕС. Определены основные периоды реформирования с момента создания и до настоящего времени. Проанализирован каждый период развития аграрной политики ЕС. Обосновано, что цели с начала создания аграрной политики не претерпели значительных трансформаций, в основе их лежит, прежде всего, улучшение

сельской жизни, обеспечение качественными продуктами питания и улучшение экологии. Пропорциональное и своевременное регулирование этих вопросов позволяет нам сделать вывод об успешном реформировании совместной аграрной политики ЕС.

The article is dedicated to research the periodization of the EU agricultural policy. The basic periods of reformation from the moment of creation to the present time are determined. Every period of development of the EU agricultural policy is analyzed. It is substantiated that the goals since the beginning of the agricultural policy have not undergone significant transformations, the basis of which is primarily the improvement of rural life, the provision of quality food and improvement of the environment. The proportional and opportune regulation of these issues allows us to conclude that a successful reform of the common agricultural policy of EU has been completed.

Література

1. Лиситса А. Единая аграрная политика Европейского Союза – Путь становления и принципы функционирования / Лиситса А., Лука О., Гагалюк Т., Кваша С. Київ : ІАМО, 2006.
2. Юркенайте Н. Реформа Единой аграрной политики Европейского Союза на период после 2013 года. Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2012. № 3. С. 26–30.
3. Бородіна О.М. Державне сприяння розвитку аграрного сектора економіки: виклики часу. Економіка та держава. 2006. № 5. С. 8–11.
4. Масловська О. Складові механізми спільної аграрної політики ЄС. Персонал. 2009. № 2. С. 18–25.
5. Могилний О.М. Спільна аграрна політика Європейського Союзу щодо сільськогосподарського розвитку: уроки для України. Економіка АПК. 2004. – № 7. С. 3–12.
6. Попова О.Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України. Економіка АПК. 2013. № 12. С. 89–96.
7. LUDLOW, N. (2005). *The Making of the CAP: Towards a Historical Analysis of the EU's First Major Policy*. *Contemporary European History*. № 14(3). 347–371. DOI: 10.1017/S0960777305002493
8. *Agricultural Policy Perspectives Brief N°5** / December 2013. URL: https://eige.europa.eu/resources/05_en.pdf.
9. *Treaty establishing the European Economic Community, signed at Rome, 25 March 1957*. URL: http://www.ab.gov.tr/files/ardb/eot/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1957_treaty_establishing_eec.pdf
10. Rosemary Fennell. *The Common Agricultural Policy: Continuity and Change*. Oxford : Oxford University Press, 1997. P. 12.
11. *Memorandum on the Reform of Agriculture in the European Economic Community And Annexes (PDF)*. European Commission. Retrieved 14 April 2017.
12. *Council Directive of 17 April 1972 on the modernization of farms (72/159/EEC)*. OJ L 96. 1972. 23 April. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.
13. *Council Directive of 17 April 1972 concerning measures to encourage the cessation of farming and the reallocation of utilized agricultural area for the purposes of structural improvement (72/160/EEC)*. OJ L 96. 1972. 23 April. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.
14. *Council Directive of 17 April 1972 concerning the provision of socio-economic guidance for and the acquisition of occupational skills by persons engaged in agriculture (72/161/EEC)*. OJ L 96/15. 1972. 23 April. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31972L0161>.
15. *Council Directive of 28 April 1975 on mountain and hill farming in certain less-favoured areas (75/268/EEC)*. OJ L 128. 1975. 19 May. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.
16. *The European Council [Stuttgart Summit 1983]*, Stuttgart, 17–19 June 1983, 1983, Archive of European Integration, University of Pittsburgh, accessed April 21, 2016. URL: <http://aei.pitt.edu/1396/>.
17. *Non-distorting farm support to enhance global food production / Aziz Elbehri, Alexander Sarris*. Food and agriculture organization of the United Nations. Rome, 2009 426 p.
18. *Council Regulation (EEC) No 2079/92 of 30 June 1992 instituting a Community aid scheme for early*

retirement from farming. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/44e54f75-c7e5-4388-a9a7-25387964f71b/language-en>.

19. Agenda 2000. European Commission European Commission Directorate-General for Agriculture. *The Common Agricultural Policy – 1999 Review*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2000. URL: <http://ec.europa.eu>.

20. Council Regulation (EC) No 1257/1999 of 17 May 1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF) and amending and repealing certain Regulations. OJ L 160/80. 1999. 26 June. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

21. Council Regulation (EC) No 1259/1999 of 17 May 1999 establishing common rules for direct support schemes under the common agricultural policy. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31999R1259>.

22. Council Regulation (EC) No 1782/2003 of 29 September 2003 establishing common rules for direct support schemes under the common agricultural policy and establishing certain support schemes for farmers and amending Regulations (EEC) No 2019/93, (EC) No 1452/2001, (EC) No 1453/2001, (EC) No 1454/2001, (EC) No 1868/94, (EC) No 1251/1999, (EC) No 1254/1999, (EC) No 1673/2000, (EEC) No 2358/71 and (EC) No 2529/2001. OJ L 270. 2003. 21 October. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

23. European Parliament (2008). “CAP health check: finding the right balance.” Press release, 17 November 2008.

24. Повідомлення Європейської Комісії. «Європа 2020». Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання. URL: <http://www.minjust.gov.ua/file/31493>

